

نگاهی به «بیهقی پژوهی در ایران»

عبدالله راز*

وقت گرانبهای پژوهندگان و به هدر رفتن منابع مالی و انسانی فراوان و اجرای پژوهش‌های ناپخته و ناتمام می‌شود. (بیهقی پژوهی در ایران / ص ۶)

«بیهقی پژوهی در ایران» نوشته دکتر احمد رضی، عنوان پژوهی است که به تازگی با انگیزه بررسی سیر تحول کارنامه بیهقی پژوهی در ایران، از سوی انتشارات حق شناس و با همکاری انجمن علمی زبان و ادبیات فارسی منتشر شده است.

در مقدمه و پیش‌گفتار کتاب به برخی از اهداف اجرای چنین پژوهشی اشاره شده است، از جمله:

- اطلاع پژوهشگران از پژوهش‌های انجام‌گرفته پیشین.
- پرهیز از اجرای تحقیقات موازی با موضوع‌های تکراری.
- شناسایی خلأهای پژوهشی موجود در زمینه تاریخ بیهقی.

تحلیل روشمند روند تحقیقات انجام‌گرفته درباره تاریخ بیهقی و نویسنده‌اش، نخستین ویژگی برجسته این کتاب است. با توجه به اینکه معمولاً تحقیقات کتابشناختی به فراخور نوع و گونه اطلاعاتی که به خواننده منتقل می‌کنند از جنبه کیفی و تحلیلی کمتری برخوردارند، در این کتاب که از گونه کتابشناسی توصیفی است، به درستی بخشی نیز به تحلیل روند تحقیقاتی که درباره تاریخ بیهقی اجرا شده، اختصاص یافته است. نویسنده پس از بررسی جداگانه هر یک از انواع سه‌گانه کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالات، نتیجه گرفته است که اصولاً سه عامل مهم در روند بیهقی پژوهی در ایران تأثیر بسزایی داشته است:

۱. اقدام شایسته ادیب پیشاوری در تصحیح و چاپ تاریخ بیهقی در ایران در سال ۱۳۰۷ ه.ق.

۲. برپایی کنگره بزرگداشت بیهقی در سال ۱۳۴۹ ه.ش.

۳. گنجاندن درس تاریخ بیهقی در برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌های ایران در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد که البته به این عوامل، اثرپذیری شاعران و نویسندگان معاصر از سبک، اسلوب و واژگان تاریخ بیهقی را نیز می‌توان افزود.

«همچنان که از بین شاعران سپیدسرا، احمد شاملو و از داستان‌نویسان، محمود دولت‌آبادی تحت‌تأثیر زبان و موسیقی کلام بیهقی بوده‌اند.» (ص ۱۷)

در میان پژوهشگران دانشگاهی نیز به تأثیرپذیری عبدالحسین زرین‌کوب در دو حوزه سبک نوشتاری و واژگان از تاریخ بیهقی می‌توان اشاره کرد.

در این کتاب توجه و تمرکز نویسنده بر آثاری بوده است که با محوریت

* بیهقی پژوهی در ایران

* دکتر احمد رضی

* انتشارات نشر حق شناس با

همکاری انجمن علمی زبان و

ادبیات فارسی

* چاپ اول، ۱۳۸۷

تاریخ بیهقی یکی از متون ارزشمند تاریخی و ادبی است که با توجه به تبار و سرشت دوگان‌اش، جایگاه ویژه‌ای، چه در میان ادیبان و ادب‌پژوهان و چه در میان تاریخ‌نگاران و تاریخ‌پژوهان داراست؛ ضمن آنکه به جهت ظرافت‌های هنری و نوع خاص نثرش نزد سایر مخاطبان نیز مورد پسند و توجه قرار گرفته است. همچنین به سبب اهمیتی که این کتاب به لحاظ فنی، ادبی و تاریخی دارد، در دو دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی ۴ واحد درسی بدان اختصاص یافته است. در دهه‌های اخیر نیز این اثر ارجمند از جنبه‌های گوناگونی چون ارزش ادبی، روش تاریخ‌نگاری، هنر نویسندگی و داستان‌وارگی، سبک نگارش و نوع نثر، اصول و فنون بلاغت و زیباشناسی و ... مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است و تحقیقات متعددی درباره آن انجام یافته است؛ اما با وجود تحقیقات گسترده و فراخ‌دامنی که طی این سال‌ها، در هر یک از این زمینه‌ها صورت گرفته است، هنوز جای برخی تحقیقات خالی است و ضرورت اجرای آنها روزبه‌روز بیشتر احساس می‌شود. در همین راستا، تهیه کتابشناسی و بررسی سیر تحول تحقیقات درباره موضوعی خاص از گونه‌های مهم پژوهشی است که می‌تواند محققان را برای یافتن منابع موجود و دستیابی به یافته‌های دیگر پژوهشگران پیشین درباره موضوعات تحقیقی یاری رساند. امروزه با توجه به گسترش دامنه تحقیقات ادبی و نیز شمار زیاد کسانی که قدم در وادی پژوهش و تحقیق می‌گذارند، نگارش و تدوین چنین مجموعه‌هایی به عنوان یک ضرورت، بیشتر احساس می‌شود؛ زیرا بی‌اطلاعی از منابع پیشین و سوابق یافته‌ها و پژوهش‌های پیشین، معمولاً سبب اتلاف

تاریخ بیهقی یا ابوالفضل بیهقی در هشتاد سال گذشته (۱۳۰۵-۱۳۸۵ ه.ش.) نوشته شده‌اند.

به نظر می‌رسد تلاش نویسنده بر آن بوده است تا به مهمترین مباحث مربوط به کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالات بپردازد، به گونه‌ای که نموداری از محتوای آنها باشد و حتی‌الامکان از نقد موردی آثار خودداری کند و به جای آن، توجه خود را صرف نقد و بررسی تحلیلی سیر تحول انواع این تحقیقات نماید. از نظر نویسنده کتاب «بیهقی‌پژوهی در ایران»، بررسی محتوایی آثار منتشر شده در طول هشتاد سال اخیر نشان می‌دهد که بیشتر آنها از نوع توضیحی و توصیفی‌اند و رویکرد تحلیلی و انتقادی در آنها کمتر به چشم می‌خورد. (ص ۱۷)

ویژگی دیگر این کتاب، دقت نویسنده در یافتن مواد و منابع است؛ به گونه‌ای که در مواردی حتی مجموعه چکیده مقالات مربوط به همایش‌ها نیز مورد استناد و بررسی قرار گرفته است؛ در عین حال نویسنده تلاش نموده است تا به مقالات تکراری که عیناً در جای دیگر نیز چاپ شده‌اند و نیز پایان‌نامه‌هایی که به صورت کتاب منتشر شده‌اند، تنها یکبار بپردازد.

تلفیق داده‌ها و عناصر کمی پژوهش با عناصر کیفی و همراه نمودن جدول‌ها با تحلیل‌های روشمند از دیگر نقاط قوت «بیهقی‌پژوهی در ایران» به شمار می‌آید.

ارائه اطلاعات مفید و پرهیز از درازنویسی و درافتادن به حواشی، ویژگی دیگر این کتاب است؛ هرچند به نظر می‌رسد که دغدغه خاص نویسنده برای پرهیز از درازنویسی و پرداختن به نکات مهمتر، موجب شده است به پاراهای موارد که شایستگی حضور در مقدمه چنین پژوهشی را دارند، پرداخته نشود؛ مواردی چون بررسی اجمالی و فشرده زندگی بیهقی، معرفی کوتاه و در عین حال گویای سبک نویسندگی وی، عوامل توفیق او در این شیوه و نیز رموز اقبال و پذیرفتاری این اثر در ادب معاصر و ...

نویسنده پس از بررسی موضوعی پژوهش‌های صورت گرفته درباره بیهقی، ۱۵ مورد را به عنوان مهم‌ترین موضوع‌ها و خالهای حوزه بیهقی‌پژوهی معرفی نموده است. (بیهقی‌پژوهی در ایران/ص ۱۸-۲۰)

چنانچه در مقدمه کتاب، پس از گزارش توصیفی کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌ها، مانند اغلب کتابشناسی‌ها، مختصری درباره ابوالفضل بیهقی ذکر می‌گردید و به شیوه و سبک نویسندگی‌اش، ویژگی‌های تاریخ بیهقی و کیفیت تأثیرگذاری او بر ادب معاصر پرداخته می‌شد، یقیناً خوانندگان این تحقیق ارزشمند را بیشتر خرسند می‌کرد و دیگر نیازی به مراجعه آنان به آثار متعدد در خصوص چنین اطلاعاتی نبود.

مورد دیگر به طبقه‌بندی و نحوه عرضه اطلاعات کتابشناختی و توصیفی آثار مربوط می‌شود. در این کتاب همه تحقیقات انجام شده درباره تاریخ بیهقی و ابوالفضل بیهقی به ترتیب حروف الفبا آورده شده است؛ به نظر نگارنده، بهتر آن

بود که تحقیقات انجام شده، به تفکیک ساختار و نوع عرضه (کتاب، پایان‌نامه و مقاله) هریک در فصلی جداگانه عرضه می‌شد تا خواننده آسان‌تر به اطلاعات مورد نیاز خود دست یابد؛ زیرا در این صورت، سیر تحول این تحقیقات به گونه‌ای روشمندتر ارائه می‌گردید. هرچند تنظیم و ارائه فهرست‌های دقیق پایان کتاب، تا حدودی این کاستی را جبران کرده است، به هر حال در صورت تفکیک موضوعی هریک از این تحقیقات و ارائه آنها در فصلی جداگانه، نویسنده نیز می‌توانست در مقدمه هر فصل به صورت گذرا اما دقیق‌تر، تحلیلی آماری و کیفی از تعداد و سیر تحول هریک از این تحقیقات ارائه نماید؛ در نتیجه، اطلاعاتی که در آغاز کتاب و در مقدمه، درباره گزارش آماری و سیر تحول بیهقی‌پژوهی آورده شده است به صورت بسامان‌تر و صرفاً در ارتباط با هر گروه، در آغاز فصل‌های چندگانه قرار می‌گرفت.

نویسنده در مقدمه کتاب اشاره کرده است که در این تحقیق به دانشنامه‌ها، تاریخ ادبیات‌ها، فرهنگنامه‌ها، کتاب‌های سبک‌شناسی و نقد ادبی و... به سبب رویکرد عامی که این‌گونه آثار دارند، پرداخته نشده است. در برخی از این آثار، اشاره‌ها و تحلیل‌های علمی ارزشمندی وجود دارد که می‌تواند جویندگان و مخاطبان جوان را راهنمون شود، ضمن اینکه در پایان برخی از مدخل‌های دانشنامه‌ها، پاراهای منابع مرتبط با موضوع معرفی شده است که آشنایی و مراجعه به آنها برای این طیف از خوانندگان سودمند خواهد بود. با توجه به رسالت این‌گونه کتابشناسی‌های توصیفی که هدف اصلی آنها اطلاع‌رسانی از تحقیقات زمینه‌ای و موردی است و نیز اهمیت این‌گونه منابع، چنین بخشی می‌توانست زیر عنوان کلی «کتاب‌های عمومی» یا زیر عنوان‌های جزئی‌تری چون بیهقی‌پژوهی در فرهنگ‌ها، بیهقی‌پژوهی در تذکره‌ها و ... بررسی شود.

لازم بود بخش کوچکی نیز به معرفی نسخه‌های معتبر موجود، احیاگران این نسخ (ادیب پیشاوری، استاد فیاض، خطیب رهبر) و برخی بیهقی‌پژوهان سرشناس اختصاص می‌یافت.

سرانجام سخن آنکه باید انجام چنین تحقیقاتی را که مبتنی بر روش صحیح علمی‌اند، به فال نیک گرفت و امیدوار بود که دستاوردهای این‌گونه تحقیقات، مورد توجه دیگر پژوهندگان قرار بگیرد. به ویژه آنکه در پایان مقدمه کتاب، مهم‌ترین مسائل خالهای حوزه بیهقی‌پژوهی معرفی شده است و هریک از این مسائل، خود می‌تواند موضوع یک پایان‌نامه تحصیلی یا یک طرح تحقیقاتی قرار گیرد.

امید است که به زودی به کارنامه بیهقی‌پژوهی به دیگر زبان‌ها نیز پرداخته شود تا سیر تحول بیهقی‌پژوهی - ایرانی و غیرایرانی - به صورت کتابی جامع عرضه گردد و مجال نقادی و قضاوت منصفانه‌تری در باب آن فراهم شود.

پی‌نوشت

* کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی.